

82.091(047)

Bordás Győző

MIT TUDTUNK AVAGY MIT FOGUNK TUDNI EGYMÁSRÓL?

What do we know or what will we know about each other?

A magyarországi Országos Szerb Önkormányzat és a Magyar Nemzeti Tanács tagsága ez év március 7-én Ráckeven kulturális tanácskozást szervezett, majd elnökei – Ljubomir Aleksov és Józsa László – a jószomszédi viszonyról szóló szándéknyilatkozatot írtak alá, amely egyben felöleli a két szervezet együttműködését a kultúra, az oktatás és a néprajz terén. A megbeszélésen a szervezetek tagságán kívül jelen voltak a két ország kisebbségügyi kérdésekben jártas politikusaik is, magyar részről Gémesi Ferenc, a Miniszterelnöki Hivatal külkapcsolatokért és nemzetpolitikáért felelős szakállamtikára, illetve Petar Lađević, a szerbiai kormány emberjogi és kisebbségügyi szolgálatának főnöke vezette küldöttsége is.

Az MNT kulturális bizottsága alelnökének alábbi szövege bevezetőként és továbbgondolás céljából hangzott el.

VITAINDÍTÓ

Hölgyeim és Uraim! Dame i Gospodo!

Amikor Józsa László fölkerít, hogy tartsak egy rövid bevezető előadást a magyarországi Országos Szerb Önkormányzat és a Magyar Nemzeti Tanács mai tanácskozásán, önkéntelenül is fölvetődött bennem, melyek lehetnek azok a közös ügyeink, amelyeket esetleg megvitathatnánk, amelyekről véleményt cserélhetnénk. Két kisebbségben élő szervezetről van szó, kétségkívül sok hasonló tevékenységi formával, kezdve az oktatás, a kultúra és a tájékoztatás kérdéseitől, de ide tartoznak a nyelvhasználati és az egyházzal kapcsolatos kérdések is. Tehát gyakorlatilag minden, amit az identitásunk – az egyik oldalon a szerb, a másikon pedig a magyar – megmaradása érdekében tennünk kell, tennünk lehet.

Mindez természetesen túl sok ahhoz, hogy egynapi tanácskozásba beleférne, s minden kérdéskört aligha lehet egy szuszra végigjárni, még ha csak érintőlegesen is szólnánk egy-egy konkrét témakörrel. Az általános helyett az

egyediben kezdtem el gondolkodni, de akkor is említhettem volna bármelyik kérdéskört.

Kétségtelen, más irányból kellett megközelítenem a kérdést. Abból indultam ki, vajon mi az, ami számomra – aki már majd négy évtizede a kultúra területén, s ezen belül elsősorban a könyvkiadás területén ügyködik, s szinte havonta megjárja az Újvidék–Pest vonalat – az utóbbi időben hiányzik. Hiányzik abban az értelemben, hogy valami a legtermészetesebben volt, s most nincs. Budapesten, Magyarországon, illetve Újvidéken, Szabadkán, a Vajdaságban. Mert régóta éreztem, hogy hiányzik valami. S akkor rádöbentem, hogy nem valami, hanem valakik hiányoznak! Számomra Vujicsics Sztoján meg Bori Imre mindenekelőtt! S fájóan hiányoznak. Sokszor közhelyszerűen használjuk a pótolhatatlan kifejezést, de esetükben ez még csak véletlenül sem frázis. Már csak azért sem, mert a kisebbségi kultúra kutatásának és kölcsönhatásának, a szerb–magyar, illetve a magyar–szerb irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti kutatásoknak utánuk mintha komoly úr támadt volna

És ha jobban belegondolok, ez az úr mind tátongóbb. Eszem ágában sincs megsérteni senkit sem, aki ezeken a területeken ma is munkálkodik, de kritikusan és önkritikusan azt kell megállapítanom, évtizedeken át tartó, folyamatos munka látszik megszűnni anélkül, hogy valaki méltó folytatója volna.

Csak emlékeztetőül és nagyon röviden. Mi mindent tett Vujicsics Sztoján a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Osztályán, s ennek kelet-európai bizottságának titkáráként, a Színháztörténeti Intézetben, hogyan viselte gondját a magyarországi Szerb Ortodox Egyház Művészeti és Tudományos Gyűjteményének, hány könyve, tanulmánya jelent meg a délszláv–magyar irodalmi kapcsolatokról, hogyan ápolta a közép-európai szellemiséget munkáiban, majd az Európai Utas munkatársaként... Közben Andrićot, Krležát, Danilo Kiš fordított, s a PEN alelnökeként a civilizációs eszméket hirdette. Egyik róla szóló esszémben írtam: Művészeti körökben, irodalmi, színházi és zenei berkekben, de úgy tudom, még egyházi körökben is csak így emlegették: a Sztoján. Nem elgondolkasztató, hogy ha valakinek a vezetéknevére sincs szüksége ahhoz, hogy mindenki pontosan tudja, kiről van szó, akkor ez már a népszerűségén túl a megbecsülés, a tisztelet és szeretet jele.

De ne csak általánosságokban beszéljünk róla. Négy évszázad magyar–szerb vonatkozású témái közül most elégedjünk meg csak néhányal, pontosabban jelezzük, hogy a XVI. századi magyarországi szerb gúzlártól, Dimitrije Karaman, azaz Kármán Demetertől kezdve fölvezolta a délszláv népek költészetének alakulását a XVIII. és a XIX. század fordulóján, megírta a Vitkovits, Jakov Ignjatović, Teodor Pavlović, Zmaj és mások magyar szempontú vonatkozásait. Később pedig fontos Crnjanski- Andrić- és Danilo Kiš-adalékokat tett közzé. Fölfedezte a Magyarországon élő első szerb akvarellistát, Jovan Pačićot, értekezett Széchenyinek a szerb fejedelemségben tett utazásairól, megírta a

Szerb Matica pesti évtizedeit... És akkor még nem is szóltunk képzőművészeti írásairól, a sok kiadást megélt Szentendre-könyvekről.

A másik oldalon pedig Bori Imre már a hatvanas évek végén adja közre tanulmányát a szerb Szent László-legendáról, Kazinczy és Kölcsey szerb hősdal-fordításait, elemzi Toldy Ferenc értekezését a „szerbus népköltésről”, majd elsőként foglalkozik a magyar, a szerb és a horvát avantgárd kialakulásával. Első nagy összefoglaló munkájában a szerémi Kamoncon készült magyar nyelvű *Huszita biblia* fordítóira hívja föl a figyelmet... Míg írja tanulmányait, magyar–délszláv kapcsolattörténeti tanácskozásokat szervez a Hungarológiai Intézetben, majd ezt a témakört tárgyként iktatja a vajdasági bölcsészhallgatók részére. Mindezek után egyenes út vezet a Krleža-, Andrić- és a Szenteleky Kornél-monográfia megírásához. „A magyar, és a szerb irodalomnak nincsen ugyanis szinte egyetlen olyan témája sem, amelynek kapcsán a magyar–délszláv irodalmi relációkkal ne kellene számolnunk az érintkezések komplex, nemcsak írókat vagy műveket érintő síkján” – írja *Irodalmak – kölcsönhatások* című 1971-ben megjelent könyvében, majd megismétli az *Identitáskereső* címűben, 2000-ben.

Nos, ezek a kultúrtörténeti írások, jegyzetek hiányát érzem, amelyeket addig, míg éltek, csak úgy ontották, s nem volt találkozásunk, hogy ne tudtak volna valami újat mondani egymásnak meg nekünk. Mert szinte egy életre kötelezték el magukat a két nyelv és kultúra metszövonalainak tanulmányozására is. Olyan, akár apró dolgokat is, mint pl. volt Adynak egy ifjúkori költeménye Kraljević Markóról, vagy hogyan építette be Esterházy Péter regényébe Danilo Kiš szövegét. Mintha csak a Klaniczay Tibor felvetette „egy kelet-európai összehasonlító irodalomtörténet” fejezetét írták és bővítették volna szüntelen mindketten a maguk módján.

S mi marad meg mindebből tanulságként a mának és a holnapnak is?

Hogy a magyar–délszláv kapcsolatok története egyidős a két nép történetével. Egymás szomszédságában nem volt, nem lehetett történelmünknek olyan fordulata, amely ne hatott volna a másik nép történelmére is. És talán még a fordulatoknál is jobban hatott a mindennapok csendes kommunikációja, a társadalmak érintkezése, a szellemi értékek csereforgalma. S mégis az egymás ellen viselt háborúkat emlegetik többet, mint az egymás mellett élés sok-sok szép példáját.

Megint csak egy adalék. Halála előtt Božidar Kovaček, a Szerb Matica elnöke rám bízott egy éppen harminc éve fekvő, több mint háromszáz oldalas kéziratot, amelynek címe *Magyar utazók a szerb fejedelemségben*. Az útirajzok, naplók sorozata ez, a szerb fejedelemség egész történeti periódusait átíveli, az autonóm fejedelemség születésének másnapjától a szuverén állam létrejöttének előestéjéig: a legkorábbi írás 1830-ban, az utolsó 1877-ben kelt. S az utazók között vannak kiemelkedő személyiségek, élükön Széchenyi Istvánnal, érdeklődő

arisztokraták, kényszerből utazó emigránsok, hivatali kötelességüket teljesítő diplomaták – mint pl. Kállay Béni –, jelentős és kevésbé jelentős újságírók... Az útleírások egymásutánja nemcsak a változó Szerbiát jellemzi, hanem a magyarországi Szerbia-kép szüntelen alakulását is. S e szövegeket olvasva rengeteg, akár a közelmúltunkra is vonatkoztatható tény. De nem került kiadásra, mint ahogy az a dokumentumgyűjtemény sem, amely – s ezt az éppen küszöbönálló évforduló miatt említem – az 1848-as magyar–szerb megbékélési kísérletek dokumentumgyűjteménye.

S mindez csupán azért, mert még mindig kísért a múlt érzékenysége.

De hogy ne csak negatív példákat említsek, biztatóan halad a jó irodalomfordítás. Éppen a napokban voltam hivatalos Krúdy Gyula *Szindbád* című terjedelmes könyve szerb nyelvű bemutatójára az újvidéki Prometej kiadónál. Sava Babić munkája ez is, mint az az immár tucatnyinál is több Hamvas Béla-kötet, a tavaly megjelentetett Esterházy-kötetek a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás*. Vickó Árpád pedig nagy előszeretettel fordítja és jelenteti meg Konrád György és Kertész Imre regényeit. Beindult Márai is. A másik oldalon Borbély János hozta egészen közelre a magyar olvasóközönség számára a ma legismertebb szerb írókat, Dragan Velikićet az *Északi fal* fordításával, Vida Ognjenovićot pedig *Az öreg falóra* kötetével. Vujicsics Marietta David Albaharit vitte be a magyar köztudatba, Csordás Gábor pedig Radoslav Petkovićot többek között az 56-os regényével, a *Sudbina i komentari* fordításával. Erről jut eszembe – s erre az itt ülő Vicsek Károly hívta föl a figyelmem – 56-ról a szerb irodalomban több regény jelent meg, mint Magyarországon. Nem volna érdekes ezen okoknak is jobban utánanézni?

A fordításiirodalom említésével megint csak a dicsőbb múltra szeretnék utalni. Mert előttem egy brosúra is, amelynek a címe: *Književnost naroda Jugoslavije u Mađarskoj 1945–1987*.

Ennek záradékában olvasható, hogy a jelzett időszakban 205 irodalmi alkotás jelent meg a jugoszláv irodalmakból magyar nyelven. Nem impozáns? S a másik oldalon sem sokkal kevesebb.

De olvassunk bele ennek az ismertető jellegű kiadványnak a recepcióról szóló előszavába:

„U duhu programa poznatog mađarskog književnika Lasla Nemeta koji je predviđao bolje upoznavanje književnosti susednih naroda, Univerzitetaska štamparija u Budimpešti neposredno pred drugi svetski rat pokrenula je ediciju Jugoslovenski pisci u kojoj su 1941. godine izašle tri knjige: *Na klancu* Ivana Cankara, *Seobe* Miloša Crnjanskog i jedan izbor pripovedaka Slavka Kolara u prevodima Avgusta Pavela, Zoltana Čuke i Lasla Hadroviča... Uporedo sa tim Zoltan Čuka nastavlja prevodenje kapitalnih dela... Kao što iz njegovog pera potiče prvi prevod *Seoba* na strani jezik, tako će sada biti i prvi prevodilac *Na Drini ćuprije* Ive Andrića, dela koje će mađarski čitalac imati već 1947, svega

dve godine nakon prvog srpskog izdanja, pre nemačkog ili bilo kojeg drugog prevoda...” – piše niko drugi nego nekadašnji Stojanov đak, sada već doktor književnih nauka, Predrag Stepanović.

Majd a következőkkel zárja: „Kao što se iz ovog kratkog pregleda može zaključiti, rezultati su i pored izvesnih nedostataka značajni, a izdavači, prevodioci i recenzenti se i dalje trude da što dostojnije predstavje književnosti svojim čitaocima.”

Azért időzők az irodalmi értékek fordításának példáinál ennyit, mert – szerintem legalábbis – ez lehetne az útmutató a más területeken is megmutatkozó igénynek, ha mintegy receptül szolgálna a sajtó, az oktatás, az egyházak közti viszonyok további kiépítésében. S ebben az itteni szerb önkormányzatnak és az MNT-nek is lehetne az eddiginél több közös feladata. Partner pedig mindenekelőtt a nemrég alakult Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, illetve a magyarországi Szerb Dokumentációs és Kulturális Központ lehetne.

Nyilván fölfigyeltek, hogy – tisztelnél fogva is – elsősorban a kulturális kapcsolattörténeti és könyvkiadási kérdésekre összpontosítottam, de szeretném, ha minden érintett jelenlevő a maga saját területén végigpásztázna.

Nagyon örülnék, ha ezen a mai tanácskozáson az egymást közvetlenül érintő kérdésekben tennénk javaslatokat, és ezáltal lépünk is egyet-kettőt.